

Over de mogelijkheid van een 'derde weg' in het Europese prostitutiebeleid

Wim Vandekerckhove

Wim Vandekerckhove is als post-doctoraal onderzoeker verbonden aan het *Center for Ethics & Value Inquiry* van de Universiteit Gent. Hij verricht onderzoek naar en publiceert over organisatie-ethiek, globalisering, bedrijfsethiek, corruptie, mensenhandel en prostitutie.

Dr. Wim Vandekerckhove
Center for Ethics & Value Inquiry
Blandijnberg 2
9000 Gent
wim.vandekerckhove@ugent.be
www.cevi-globalethics.be

Discussies over prostitutie zijn altijd zeer geanimeerd. Er wordt emotioneel en persoonlijk geargumenteed en als het enigszins over concrete handelingen gaat wordt er gegniffeld. Men lijkt zich ongemakkelijk te voelen bij een verzakelijking van wat als intieme omgang wordt aanzien. Dat maakt dat het debat over welk beleid ten aanzien van prostitutie wenselijk is, een moreel geladen debat is.

Voor wat Europa betreft heeft dit moreel geladen debat zich rond de eeuwwisseling gepolariseerd tot twee modellen: het Zweedse en het Nederlandse. Het eerste wil elke verzakelijking van seks tegengaan, het tweede wil dat toelaten binnen een kader van ordentelijk zakendoen. Sindsdien lijkt het alsof er geen andere beleidsoptie mogelijk is. Het is kiezen tussen het Zweedse en het Nederlandse model, verder niets. Dit artikel betoogt dat er wel degelijk een derde beleidsoptie bestaat en dat die 'derde weg' beter aansluit bij de menselijke realiteit.

Eerst schets ik het Zweedse en het Nederlandse model en verduidelijk ik wat de onderliggende morele standpunten en aannames van die modellen zijn. Vervolgens ontwikkel ik een 'derde weg' vanuit het perspectief van de individuele levensloop. Ik verduidelijk dan ook waarom die 'derde weg' een realistischer beleid mogelijk maakt.

Twee modellen – 'mag niet' en 'kan wel'

Zowel het Zweedse als het Nederlandse model bekijken prostitutie als een marktgebeuren, waar vraag en aanbod de realiteit bepalen. Maar de morele inschatting ligt anders in de respectievelijke modellen. Voor de bedenkers van het Zweedse model staat prostitutie altijd gelijk met uitbuiting van en geweldpleging op de vrouw. Seksuele handelingen ruilen tegen een geldsom kan bijgevolg nooit aanvaardbaar zijn. De finaliteit van het Zweedse model is dan ook de markt van de prostitutie te doen verdwijnen. Dat zou op twee manieren kunnen, ofwel neem je de vraagzijde weg of wel verhinder je dat er zich een aanbod vormt. Omdat prostitutie vooral vrouwen in de 'aanbieding' zet en de Zweden geen repressief optreden wilden tegen vrouwen, stippelden ze een beleid uit dat de vraagzijde moest vernietigen. Op 1 januari 1999 werd een nieuwe wet van kracht onder hoofdstuk 23 van de Zweedse Strafwet, die het kopen van seksuele diensten strafbaar stelt. De wet criminaliseert dus de klant (de vrager), niet de prostituee (de aanbieder).

De Nederlandse beleidsmaaksters hebben de marktwerking anders ingeschat. Op 1 oktober 2000 werd een wet van kracht die elke gemeente toelaat te beslissen hoeveel bordelen en andere werkvormen er op haar grondgebied mogen bestaan maar die wel stelt dat dat er ten minste één moet zijn. De wet maakt ook dat prostitutie als arbeid wordt erkend. Dat betekent dat er ook een kader werd gecreëerd om de werkomstandigheden van prostituees die in een werknemerrelatie werken te evalueren en een en ander afdwingbaar te maken. De morele inschatting waar het Nederlandse model op berust is dat de markt zo kan worden begrensd en gestuurd, dat de interacties op die markt aanvaardbaar zijn. In het Nederlandse model zijn seksuele handelingen binnen een marktwerking dus niet noodzakelijk immoreel.

Een overzicht vind je verder in dit artikel in tabel 1. Daar staat in de kolom uiterst rechts nog de aanname van de respectievelijke modellen met betrekking tot 'keuzemogelijkheid'. Elke discussie tussen aanhangsters van het Zweedse en het Nederlandse model draait immers rond het volgende twistpunt: kan men vrij kiezen om zich te prostitueren? Het Nederlandse model veronderstelt dat men dat inderdaad kan en dat dat ook frequent gebeurt. De redenering is dan "Als iemand daar nu vrij voor kiest, wie zijn wij dan om die persoon tegen te houden." Het Nederlandse beleid is er dan op gericht de prostitutie markt dusdanig te controleren en te sturen dat zij die de keuze niet vrij zouden maken niet in de aanbodzijde kunnen belanden. Het prostitutiegebeuren wordt in twee delen gesplitst. Enerzijds een aanvaardbaar geacht deel dat als economisch gebeuren erkend wordt en dus ook mag interageren met andere economische sectoren zoals banken, reclamebureau's, beveiligingsdiensten, uitzendkantoren. Anderzijds een niet aanvaardbaar geacht deel dat gecriminaliseerd en opgespoord wordt.

Het Zweedse model gaat er van uit dat die vrije keuze onmogelijk is. Het Zweedse standpunt wordt gecontextualiseerd door te verwijzen naar mensenhandel, armoedeproblematiek en genderpatronen. Men stelt, dat de keuze niet vrij kan worden genoemd als prostitutie het enig alternatief is voor honger. Hypothetisch zouden de aanhangers van het Zweedse model het dus eens kunnen zijn met die van het Nederlandse model over de stelling: Als men er vrij voor kiest dan is het aanvaardbaar. Alleen geloven de aanhangers van het Zweedse model niet dat die vrije keuze mogelijk is.

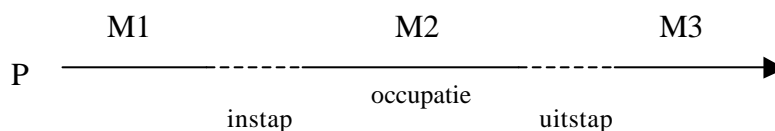
Het valt dus op dat hoewel Het Zweedse en het Nederlandse model ten aanzien van de vraag naar een gepast prostitutiebeleid een tegengesteld standpunt innemen, ze het over heel wat eens zijn. Beide bekijken prostitutie vanuit een marktperspectief (vraag en aanbod), beide stellen dat indien mij er vrij voor kiest het aanvaardbaar is (maar volgens het Zweedse model kan aan die voorwaarde niet voldaan worden), en beide geloven dat er instanties zijn die afdoende greep hebben op die prostitutie markt om die ofwel in het gareel te houden (Nederlands model) ofwel te vernietigen (Zweedse model).

In het volgende deel ontwikkel ik een andere, derde mogelijkheid om een beleid ten aanzien van prostitutie te voeren. Die 'derde weg' hanteert een perspectief dat verschilt van het Zweedse en het Nederlandse model. Het perspectief van de 'derde weg' is dat van de individuele levensloop van een prostituee. Want uiteindelijk ligt daar het morele gewicht van een prostitutiebeleid. De derde mogelijkheid die ik zal aangeven lost het welles-nietes gedoe ten aanzien van de vrije keuze op, niet door de vrijheid van die keuze te bevragen maar wel de 'keuze'. Ten slotte probeert de 'derde weg' niet stoer te doen ten aanzien van het marktgebeuren. Het derde mogelijke beleid hoeft geen markt te beïnvloeden om effectief te zijn. Om die redenen is het derde beleid, zo zal meteen blijken, een gepaster beleid ten aanzien van de realiteit van prostitutie.

Een derde mogelijkheid

Waar kunnen we prostitutie situeren binnen de volledige tijdspanne van het leven – het perspectief van de levensloop – van een prostituee (P)? Wat we zeker kunnen stellen is dat er een moment (M1) is waarop P *niet betrokken* is in prostitutie. Er is ook een tweede moment (M2) waarop P *wel betrokken* is in prostitutie, wat betekent dat haar/zijn sociale relaties ten minste ten dele bepaald zijn door het uitvoeren van seksuele handelingen in ruil voor geld, en dit op een regelmatige basis. Maar, er is ook een derde moment (M3) waarop P *niet langer betrokken* is in prostitutie. Ruwweg is in Europa ongeveer 50% van de prostituees tussen 18 en 25 jaar oud, nog eens 25% is tussen 26 en 35 jaar oud, 15% tussen 36 en 50, 5% is ouder dan 50 en 5% is jonger dan 18 (gebaseerd op cijfers van Payoke 2000 en 2001).

Dit betekent dat er een *instap* is in prostitutie, dat prostitutie als levensbepalende activiteit ofwel *occupatie* bestaat, en dat er een *uitstap* is uit prostitutie. Met andere woorden, prostitutie is een tijdelijk proces. Het heeft een begin en een einde, en daartussen verandert het. Ik stel het schematisch voor in figuur 1

Figuur 1. Prostitutie vanuit het perspectief van de levensloop

Voor wat nu volgt zijn de instap, de occupatie en de uitstap belangrijk. Het is immers zo dat beleidsteksten noch beleidsmodellen het tijdelijke karakter van prostitutie onderkennen. Wat verder zal ik aantonen dat het Zweedse en het Nederlandse model daarin tekortschieten. Maar de verwarring blijkt ook uit beleidsteksten. In de *Palermo Convention*, evenals in de *Brussels Declaration* – dit zijn teksten die beleidsintenties stipuleren ten aanzien van mensenhandel, door vertegenwoordigers van verschillende landen opgesteld en ondertekend – vind je termen als 'coercive sexual exploitation' (dwangmatige seksuele uitbuiting), 'forced sexual exploitation' (gedwongen seksuele uitbuiting), 'consent is irrelevant when force or deceit was used' (instemming is niet relevant wanneer macht of bedrog werd gebruikt), wat impliceert dat wanneer er geen macht of bedrog in het spel is er wel iets bestaat als 'consentient prostitution' (ingestemde prostitutie). Anderen spreken over 'vrijwillige prostitutie' of, zoals ik reeds aangaf, over de vrije keuze. Dit is zeer verwarrend taalgebruik. Vanuit het perspectief van de levensloop kan enig onderscheid worden gemaakt.

De notie 'vrijwillige prostitutie' veronderstelt een beslissing om zich in te laten met prostitutie. Het moet gaan om een beslissing gekarakteriseerd door bewuste deliberatie en vrije keuze. Bovendien moet de beslissing genomen worden voorafgaand aan elk engagement in prostitutie als activiteit en niet over reeds gebeurde feiten. Als ik gisteren met de auto reed kan ik vandaag niet vrij en bewust beslissen of ik gisteren al dan niet in auto zou rijden. De soort beslissing die door de notie 'vrijwillige prostitutie' veronderstelt wordt, heeft plaats op tijdstip M1. Het gebruik van de notie 'vrijwillige prostitutie' heeft dus enkel zin wanneer, en enkel wanneer, we dergelijke beslissing kunnen aanwijzen. Gebaseerd op mijn werkzaamheden in een aantal Payoke-projecten en gesprekken met prostituees en straathoekwerkers, argumenteer ik dat er geen zo

een beslissing is. Er is geen duidelijk identificeerbaar tijdstip in M1 (dus voor men op enige manier betrokken is bij prostitutie) dat P de bewuste en vrije beslissing neemt om zich te betrekken in prostitutie. Het is veel eerder zo dat de instap in prostitutie gradueel verloopt. Als er bewuste en vrije beslissingen worden genomen dan is dat niet met betrekking tot prostitutie als occupatie maar wel over geïsoleerde minimale handelingen. Op middenlange termijn voegen die kleine en afzonderlijke beslissingen of stappen zich samen tot een glijdend vlak dat de instap is in prostitutie.

De term 'consentient prostitution' (ingestemde prostitutie) heeft dan weer enkel zin als het over de occupatiefase van prostitutie gaat. Instemming wordt gegeven ten aanzien van een geheel van bestaande relaties en heeft betrekking op het herbevestigen of herzien van expliciete en impliciete regels en afspraken ten aanzien van die relaties. Maar, instemmen met voorwaarden of regels betekent niet noodzakelijk dat men die voorwaarden of regels ook echt 'wil'. Instemming verwijst naar een gehoorzamen zonder dat fysieke macht moet worden tentoon gespreid. Wanneer er geen noemenswaardige alternatieven zijn, kan men instemmen, maar men kan moeilijk van een vrijwillige beslissing spreken.

Algemeen is het zo dat onze kapitalistische samenleving geneigd is de realiteitswaarde van noties als 'vrijwillige beslissing', 'vrije wil' en 'zelfbepaling' ernstig te overschatten als causale factor voor onze levenssituatie. Zelfbepaling nastreven omdat het maken van vrijwillige beslissingen onze hoop is, is één zaak. Maar een beleid bouwen en justificeren op basis van een antropologisch model van vrije, verantwoordelijke en zich aansprakelijk wetende individuen is een andere. Het impliceert immers dat we mensen verantwoordelijk stellen voor hun armoede en gebrek aan kansen – stellingen die moeilijk houdbaar zijn. Op dezelfde manier kan het spreken over 'vrijwillige of ingestemde prostitutie' een realiteit van glijdende vakken verbergen en justificeren, evenals een gebrek aan leefbare en haalbare alternatieven.

Hoe kunnen we dan zinnig of 'forced' en 'coerced prostitution' spreken? Waar die te situeren op de levensloop (cf. Figuur 1)? Als de instap eerder een glijdend vlak is dan wel een identificeerbaar beslissingsmoment en het bijgevolg onzinnig is om dat een vrije keuze te noemen, dan is het even onzinning dat een gedwongen keuze te noemen. De instap moet eerder niet als keuze worden beschouwd. Het is zinniger te stellen dat we in situaties 'terecht komen' die we niet voorzien en niet gepland hadden (M1). Die situaties kunnen, eens we erin terecht gekomen zijn (M2), ongewenst zijn. We weten dan niet zo goed waar we wel naar toe willen, maar we weten zeker dat we niet langer in de huidige situatie willen blijven – we willen naar M3. De keuze die we maken is geen vrije keuze. We weten immers niet wat we precies in M3 gaan doen en dus kunnen we niet stellen dat we M3 willen omwille van M3. Wat we wel kunnen stellen is dat we M3 willen om van M2 weg te zijn. Het gaat dus eerder om een *bevrijdende* dan wel een *vrije keuze*.

Het lijkt me nu zo dat de noties gedwongen of dwangmatige prostitutie verwijzen naar een betrokkenheid in prostitutie zonder enig zicht op een leefbare en haalbare mogelijkheid om die betrokkenheid teniet te doen. De noties gedwongen of dwangmatige prostitutie slaan dus op de uitstapfase, niet op het instapmoment! Ongedwongen prostitutie is dan de situatie waarin een persoon op een eenvoudige manier hun betrokkenheid in prostitutie kan stopzetten, onmiddellijk, ongehinderd en succesvol.

Model	Perspectief	Beleidsdoel	Aanname mbt keuze
Zweeds	Markt	Instap onbestaande maken	Vrije keuze niet mogelijk
Nederlands	Markt	Occupatie acceptabel maken	Vrije keuze wel mogelijk
Derde weg	Levensloop	Uitstap vergemakkelijken	Be-vrijdende keuze mogelijk

Tabel 1. Overzicht beleidsmodellen prostitutie

De 'derde weg' in prostitutiebeleid

Die derde mogelijkheid vertaalt zich ook op beleidsvlak in een 'derde weg', voorbij het marktbeleid van het Zweedse en het Nederlandse model. De 'derde weg' staat voor beleidsmogelijkheden die zich toespitsen op de uitstapfase. Het verschilt van het Zweedse model dat voornamelijk gericht is op het verhinderen van de vraag naar prostitutie en dat als doel heeft het glijdend vlak van de instap onbestaande te maken. Het verschilt ook van het Nederlandse model, dat voornamelijk gefocused is op prostitutie als occupatie met een expliciete wens om prostitutie te normaliseren.

Het 'derde weg'-model concentreert zich op de uitstapfase. Het houdt een set van programma's en beleidsopties in die haalbare alternatieven voor prostitutie als occupatie dienen te realiseren. De 'derde weg' heeft niet als doel de instapmogelijkheid te doen verdwijnen. Het beschouwt dergelijk doel te hoog gegrepen. Immers, om dat te doen heeft men ontzaglijke controle- en beheersingsapparaten nodig die gigantisch veel overheidsmiddelen behoeven. De 'derde weg' heeft ook niet als doel prostitutie als occupatie te gaan normaliseren. Ook dat lijkt te hoog gegrepen. Om dat te doen moeten we immers inwerken op de morele attitudes van de bevolking. Die moet prostitutie dan werkelijk als 'een job als een ander' gaan beschouwen. Alsof er met die 'andere jobs' geen morele problemen zouden zijn.

Maar een 'derde weg'-beleid kan wel op een consistente manier initiatieven ten aanzien van de instap- en occupatiefase integreren om haar doel – een haalbare uitstap – te realiseren. Het consistentie criterium daarbij is dat elke beleidsmaatregel tot doel moet hebben de uitstapfase te vergemakkelijken. Dit criterium maakt een 'derde weg'-beleid ook meetbaar. Men hoeft de markt niet volledig te onderwerpen of te vernietigen om succesvol te zijn. Als men er kan voor zorgen dat wie prostitutie niet langer als occupatie wenst te beleven bijgestaan wordt door schuldbemiddelaars, dat zij inkomensondersteuning krijgen en loopbaanbegeleiding kunnen genieten, dan heeft men die uitstap al gemakkelijk gemaakt. Als men ervoor zorgt dat de belastingaanslag niet tot drie jaar na het stopzetten van de activiteiten berekend wordt op geschatte inkomsten uit prostitutie, dan wordt de financiële last van de uitstap verlicht. Tegelijk kunnen we nagaan of de uitstapdrempel verlaagd wordt wanneer prostituees die als werknemer in een bordeel werken zich bij een vakbond kunnen aansluiten, recht hebben op ziektevergoeding, zwangerschapsrust, vakantiegeld, etc. Indien dat zo is, dan zijn al die ingrepen gejustificeerd. En men kan inderdaad ook de denkoefening maken of het strafbaar stellen van klanten de uitstapmogelijkheden voor prostituees bevordert. Als dat niet zo is, dan is dat geen optie binnen een 'derde weg'-beleid.

De sterkte van de 'derde weg' is dat het zonder moraliserend te zijn toch ethisch te verantwoorden beleidsopties mogelijk maakt. De 'derde weg' houdt een prostitutiebeleid in dat als doel heeft bevrijdende keuzes te ondersteunen door de uitstapmogelijkheden haalbaarder te maken. Het is een beleid dat zich richt op machtsrelaties en –onevenwichten gerelateerd aan prostitutie en het poogt de

verhoudingen van dominantie te breken. Ik denk dat zowel abolitionisten als regularisten het met mij eens zullen zijn als ik stel dat het laakbare in prostitutie de problematische machtsverhoudingen zijn, waarin een persoon of groep van personen een andere persoon of groep domineert. Vanuit het oogpunt van een praktische ethiek moet men daar het beleid op richten. De 'derde weg', een beleid gericht op het verlagen van de uitstapdrempels, is zo een beleidsmodel.